

АДМЕТНАСЦІ АКАЗІЯНАЛЬНАЙ АБРАДНАСЦІ, ЗВЯЗАНАЙ СА ЗДАРОЎЕМ

Па прычыне ўзнікнення сітуацый, звязаных са здароўем чалавека ці свойскай жывёлы, праводзіліся **медыцынскія** аказіянальныя абрады, накіраваныя супраць хвароб, эпідэмій, паморкаў. У мэтах іх прадухілення выкарыстоўваліся замовы, спецыяльныя рытуальныя дзеянні, якія выконваліся пад час узнікнення масавых захворванняў, распаўсюджвання эпідэміі. У такіх выпадках людзі часта звярталіся па дапамогу да «спецыялістаў», якія займаліся знахарствам, або да «чараўнікоў», аднак існавалі і агульныя метады барацьбы з такімі сітуацыямі. Напрыклад, звычай ахвяравання ў касцёл або царкву «абыдзённай наміткі», якую ткалі жыхаркі вёскі ўсім калектывам за адзін светлавы дзень дзеля засцярогі ад розных хвароб [14, с. 167].

Абрадавыя дзеянні, накіраваныя на змяненне крытычных сітуацый у сферы здароўя чалавека і яго жывёлы, з'яўляюцца падобнымі па форме на абрады выклікання дажджу, аднак маюць зусім іншую семантыку. Стварэнне «абыдзённых» рэчаў і сімвалічнае абыходжанне з імі межаў вёскі або двара выконвалася з мэтай рытуальнага «ачышчэння» тэрыторыі ад хваробы. «Абыдзённая» рэч у гэтым выпадку з'яўляецца носбітам сімвалічнай чысціні, навізны і жыццятворнай энергіі, якая павінна была перайсці на чалавека і яго жыллёвую прастору.

Абрад баранавання па коле вакол вёскі пад час распаўсюджвання эпідэмій і масавых хвароб праводзіўся з мэтай размежавання і аддзялення сваёй тэрыторыі ад «чужой», умацавання межаў паміж гэтымі прасторами. Пры гэтым абнаўленне і рытуальнае ачышчэнне адбывалася пры дапамозе магічнага ўздзеяння элементаў абраду: асаблівага стану ўдзельнікаў (гэта былі маладыя дзяўчаты або старыя жанчыны), часу (поўнач або поўдзень) і спосабу правядзення (баранаванне праводзілася плугам па магічным коле, са спяваннем гучных песень, з крыкамі, гоманам, чытаннем заговораў). Выкананне рытуальнага баранавання з'яўлялася ва ўяўленнях чалавека гарантам будучай чысціні прасторы, якая была «апрацавана». Часам дзеля здзяйснення гэтых мэт прыносілі ахвяру, якая закопвалася за межамі «сваёй» тэрыторыі [1, с. 148–149].

Такім чынам, аказіянальныя абрады, якія праводзіліся пад час хвароб, эпідэміяў, паморкаў, былі звязаны з матывамі рытуальнага ачышчэння свету ў выпадку, калі ўзнікала такая неабходнасць. Абрадавыя дзеянні пры гэтым былі накіраваны на знішчэнне прыкмет старога, замацаванне сімвалічных межаў і стварэнне новай «станоўчай» рэальнасці.

З прыходам хрысціянства адбываецца пашырэнне і ўзбагачэнне абрадавых элементаў, накіраваных супраць эпідэміяў і хвароб. У аказіянальных абрадах пачынаюць шырока выкарыстоўвацца абразы, крыж і асвечаныя рэчы, якія па сваіх якасцях з'яўляюцца сакральнымі атрыбутамі. Пад час эпідэміяў наладжваліся хрэсныя хады, калі святар разам з жыхарамі абыходзіў вёску з абразамі, людзі чыталі малітвы, асвятчалі вадою палі і пашы.

? Кантрольныя пытанні па тэме:

1. Вызначце падабенства і адрозненне ў правядзенні беларускіх мэтаэралагічных і медыцынскіх аказіянальных абрадаў.
2. Якія асноўныя матывы пераважаюць у медыцынскіх аказіянальных абрадах?
3. Якія царкоўныя атрыбуты і сімвалы выкарыстоўваліся ў абрадах, звязаных са здароўем? Якія яны выконвалі функцыі?
4. У чым спецыфіка выбару ўдзельнікаў медыцынскіх аказіянальных абрадаў?

МЕДЫЦЫНСКІЯ АКАЗІЯНАЛЬНЫЯ АБРАДЫ І ТЭКСТЫ

Абрадавыя дзеянні

Сабраліся дзесяць удоў. І вот, яны ад балеznі, штоб іх хранілі Гасподзь, ані чэсныя былі, некуда зря, былі ўдовы. І вот яны за дзень і напралі, і аснавалі, і выгткалі, і атняслі к крыніцы ўдавіной, там хрэст паставілі і павесілі на іконку палаценца эта [22, с. 712].

Калі хвароба сур'езная, заказваюць літыя і розныя металічныя выявы хворых частак цела – галавы, ног, рук, вушэй, вачэй, грудзей, тулава і г. д. Гэтыя выявы нясуць у бліжэйшы касцёл (але не ў царкву) і кладуць там перад шанаваным абразом як ахвяру. Адначасова просяць ксяндзоў адслужыць за плату імшу перад тым абразом за здароўе хворага. Так робяць праваслаўныя. Католікі, наадварот, просяць адслужыць абедню ў праваслаўных цэрквах [22, с. 712].

Замовы

Ад розных хвароб

На моры, на кіяні стаіць дуб, на том дубі сядзіць чоран воран. Я ж таго чорнага ворана бяз ружжа ўб'ю, бяз нахцей абскубу, бяз агня абсмалю і бяз зуб зьём [9, с. 95].

Ад хвароб жывёлы

На сінім моры стаіць дуб на дваццаць восем сукоў, на тым дубі сядзіць арол на дваццаць восем вачэй, на дваццаць восем вушэй – далёка відаець, далёка слыхаець і раб божы ад патніцы і ад чамярыцы помачы даваець – ад стрэшныя, падзіўныя, прыгаворныя, мужчынскія, жаночкія, дзявоцкія, хлапецкія, удоў і ўдавіных дзяцей, і з крыку і з глазу. Ня мы ж прыступаем – Маць Прачыстую прызываем і Яна Храсьціцеля Ісуса Хрыста і Пётру-Паўлу [9, с. 96].

Ад хвароб жывёлы

Госпаду Богу памалюся, Мацеры Прачыстай пакланюся. Першым разам, добрым часам, вячэрняю зарою, добрай парою. Ішоў сам Гасподзь Бог шырокай дарогай з Ісусам Хрыстом, з Мацер'ю Божай. Сустракалі яны трох ангелкоў, пыталіся ў іх:

- Што за людзі?
- Мы не людзі, мы ўсе тры прочыя: адна – чараўніца, другая – распятніца, а трэці – пералог.

– Дык ляціце ж вы на нябёсы, прынясіце мне семдзесят асінавых дубцоў, дайце мне ў белыя рукі, каб сагнаці мне з гэтай кароўкі мукі: з крутых рог, з бягучых ног, з вісучага хваста, з сапучых наздрэй, з чуючых вушэй, з белага вымя. Тут табе не стаяць, касці не ламаць, цела не пушыць, сініх жыл не сушыць, рацівага сэрца не ташніць.

Соль вам усім у вочы, жэрдка ў бок, штоб не стала маёй кароўцы на ўрок. Я з духам, словам, Бог з помаччу [9, с. 102].

Ад хвароб

Шоў Буг піраз луг адганяці паралуг, з залатою трусцінаю, шаўковаю хусцінаю; трусціною трахне, хусціною махне – паралугі адпадуць, і ўрошныя, і стрэшныя, падуманныя, пагаданныя, падарожныя, вадзяныя, земляныя [9, с. 104].

Ад рознага

Святая Ілля і Пятра, каб рабай кароўцы была чыстата. Святые Грамніцы, убіце злога чалавека ў зямліцы, змея лятучага, гада паўзучага, каб раба (чорна і г. д.) карова была здарова, каб дала малака паному, каб ціха стаяла, а малако было жырнае [9, с. 105].

Ад хваробы

Дзе сонца ўсходзе,
Там балезнь праходзе.
Дзе зара ападае,
Там балезнь прападае [10, с. 459].

Ад усіх хвароб

Ішоў Бог дарогай, сустрэў яснае сонца і красны месяц, сустрэў трох ангелаў. Тры ангелы неслі тры расы, усім людзям памагалі гэтымі росамі. Памажыце і мне ад усіх хвароб [10, с. 459].

Ад усякай хваробы

Не я хаджу, не я чытаю,
Не я скарблю, хваробу ўцяшаю.
Ранішняя зорка-зарніца,
Яна красна дзявіца.
Яна ходзіць і чытае,
Усе скорбі і хваробы ў рабы (імя) уцяшае.
Спасі, Госпадзі, яе (імя) ад усіх хвароб. Амін [10, с. 461].

Ад крывацёку

Ехаў Святые Ян,
Вёз вады жбан.
Ян паваліўся,

Жбан разбіўся.
Вада разлілася,
А кроў сунялася [10, с. 367].

Ад крывацёку

Як Пан Езус і Святые Ян
Ішлі праз рэчку, праз Іярдан,
Гэта рэчка стала,
Так і ты, кроў, стань [10, с. 371].

Ад крывацёку

Іду я з Госпадам Богам, з святой серадою. У Грышкі стаіць у полі ігрушка, пад гэтай ігрушкай сядзіць тры сяструшкі: адна шыя, другая выпывая, трэцяя кроў замаўляя. Сам Сус Хрыстос із барана руно знімая і жарало затыкая і кроў сунімая [9, с. 155].

Ад болю

Ішоў Ісус Хрыстос і Маці Прачыста па полю, па шырокай даліне, па сніяму каменню, па чорнаму краменню. Ісус ішоў першы, а Маці Прачыста ішла за ім, вярнулася – і ў раба Божага (імя) усякія болі мінуліся [10, с. 382].

Ад болю

Зара-зараніца, ранняя (або вячэрняя) памашніца, памажы, Божа, (імя хворага) лячыць. Зара расходзіцца, каб боль разышлася. Зара патухае, каб боль патухла. Боль, патухай. Мора шуміць, мора гудзіць, на тым моры камінь ляжыць, на тым моры пена шуміць. Пена спадаіць, каб боль спала. Спадай, боль [10, с. 382].

Ад зубнога болю

Месяц-маладзічок,
Табе залаты ражок,
А мне залаты зубок.
(Пераказаць 3 разы, стаўшы на калені) [10, с. 386].

Ад зубнога болю

На полі ляжаць два камянёчкі,
Каб у (імя) былі крэпкія зубочкі.
У лесе стаяць два дубовыя пянёчкі,
Каб у (імя) былі здаровыя зубочкі [10, с. 387–388].

Ад зубнога болю

Годзе зубочку балець,
Годзе зубочку зудзець.
Дай гаспадарочку адпачыць,
Дай гаспадарочку забыць.
Які чарвячок цябе есь,

Які чарвячок цябе гнець,
Калі ён там есць – хай згіне.
Годзе зубочку балець,
Годзе зубочку зудзець.
Можа табе траўкі прыкласці?
Можа цябе вадзіцай адмыць?
Дай гаспадарочку забыць,
Дай гаспадарочку адпачыць.
Не зудзі, не балі, не пячы, не смакчы,
Не гніся, не туліся, не ламайся, не чарней
Ні ў холад, ні ў гарачыню,
Ні ў слякаць, ні ў сухасць [10, с. 388].

Ад зубнога болю

Здрастуйця вам, коні, – начханьня, нафарсення, а зубам на добрая здароўя. Як у вас, коні, копы не баляць, так у раба божыя (імя) зубы і дупла не баляць. Амінь [9, с. 188].

Ад ячменю

Каб ячмень сышоў з вока, трэба знянацку паказаць таму чалавеку кукіш пад вока і сказаць:

Ячмень, ячмень,
На табе кукіш,
Што хочаш,
То і купіш.
Купі сабе сярпок
Сячы ячмень папярок [10, с. 405].

Ад розных хвароб вачэй

Спачатку чытаецца малітва «Отчэ наш», потым словы:

«І очушка кохано (3 разы), і раба Бож'яга (імя) вочы каханы (3 разы), чысты, непарочны, навароджаныя, хрышчаныя і малітвенныя. Выплыві заноза, і не калі (імя) вочы. Выплыві, тускі, і не балі ў (імя) вочы, і вока чыстае і непарочнае, навароджана, хрышчанае і малітвеннае. Святая Варвара вялікамучаніца, святая Еўдакія, святая Кацярына, святая Божая Маці, азірніся, Госпадзі, на рабу Божую (імя), навароджаную, хрышчаную і малітвенную. Слава Бацьку і Сыну і Святому Духу. Амінь.» (чытаць 3 разы і кожны раз сплёўваць цераз левае плячо) [10, с. 406].

Ад хваробы вачэй

Хадзіла, гуляла Маць Прачыстая па чыстаму полю. Падняліся буйныя ветры, запарушылі Івану левае вока, вырасла бяльмо. Маць Прачыстая плача-рыдае, к сырой зямлі прыпадае. Тудой ехаў сам Ісус Хрыстос.

- Маці мая, чаго ж ты плачаш, чаго рыдаеш, к сырой зямлі прыпадаеш?
- Сынку мой, Сын, як мне не плакаці, не рыдаці, к сырой зямлі не прыпадаці? Хадзіла, гуляла па чыстаму полю, падняліся буйныя ветры, запарушылі Івану левае вока, вырасла бяльмо.
- Маць мая, не плач, не рыдай, к сырой зямлі не прыпадай. Буду я ехаць па сялянскай гарэ на сівым кане, за мной будзе бегчы тры хорты: адзін чорны, другі белы, трэці рабы. Первы лізне – слязу злізне, другі лізне – таску злізне, трэці лізне – так з раба Івана бяльмо злізне [9, с. 248].

Ад звiху нагі

Звiх, не будзь лiх.

Не ламай касцi,

Не давай пухцi.

(малiтву «Багародзiцу» трэба згаварыць.) Амін [10, с. 415].

Ад вiху

Ехаў цар Давыд на сівым кані па залатым масту. Мост сагнуўся, конь страпянуўся, вiх звiхнуўся. Вiх, вiх, ня будзь лiх, ня муч конскiх касцей. Як цару Бога не зваяваць, так у (iмя) касцей вiху не бываць па сей дзень, па сей час, на сiю мiнуту. Амін. (падзмухаць 3 разы).

Замаўляюць на несалёнае масла 3 разы: ранкам, вечарам, ранкам. Мажуць балочую канечнасць зверху ўніз [10, с. 418].

Ад звiху

За сiнiмi марами, за божымi славамі там гуляла тры паненкi. Яны не гулялі – сiнi камень рубалi, костачкi збiралi. Костачка к костачцы, сустаўчык к сустаўчыку. Як у варатах дзверы пахаджаюць, так каб ножка (цi ручка) на места ўстала [9, с. 164].

Ад удару

Спачатку малiтва Божая. (раней казалi) Прогчы мошчы (зараз гавораць: усе царква і манастыря) прыступiце, злое лiха (удар цi што iншае, і на якой частцы цела) ад (прозвiшча, iмя) аднiмiце. Удару, спадару, расчынiся па грабу, па дубу, па ўсякаму дрэву, па нiцым лозам, па сыпучым пяскам, па крутым берагам. Як у пакойнiкаў ва ўсiх не гарыць, не балiць, не падрывае, не падпухае на адходзе месяца, на падпоўнi, маладзiку. Слова Ісуса Хрыста, дух Госпада Бога, прашу, прыступiце, памажыце (у каго і на чым) удар аднiмiце, а яму (iмя) усё добрае прынясiце. Ва iмя Ацца і Сына і Святога Духа. Амін. (перахрысцiць 3 разы) [10, с. 433].

Пры пераломе касцей

Сучу свячу, святому Ражаству. Сучу-падсучваю, святыя памажыце. Святы Васілій, стань на помашч рабе Божай (імя). Яркая звызда на востоку з'явілася і яна помашч праведным давала. Дай Бог рабе (імя) помашч. Вазвясляліся і взрадуйся, святы свяціцель Панцілей, стань на помашч і ісцалі вялікую балець. Амін [10, с. 438].

Ад атручэння

Госпадзі Божа, благаславі і памагі. Устану я рана раненька. Памыюся я бела, выйду я на высокую гару, зірну я глянупадясную зарю. Там стаіць цар-дуб, на тым цару-дубу сядзіць чорны ворыц, у таго чорнага ворына дзюба жалезная і косці жалезныя. Прашу я цябе, чорны ворыц, выдзірай чэмер з раба Божыга (імя). З буйнай галавы, з румянага ліца, з рязівага серца, і з касцей, і з жыл, і з ярых вачэй. Амін [10, с. 440–441].

Ад болю ў спіне

Калі, баліць сярдзіна (спіна), падыходзяць да магутнага дуба і становяцца да яго хворым месцам. Пры гэтым кажуць словы: «Дубок, дапамажы, ты сільны, магутны. Падзяліся са мной сіламі, зрабі, каб і я быў такі» [10, с. 442].

Ад болю ў спіне

Дубняк на дубняк. Перастань болец спінак! А сустаў на сустаў, штоб спіна перастаў [9, с. 364].

Ад раўматызму

На сінім моры трон стаіць, на тым троне сам Бог сядзіць і Насвентшая Маці Прасвятую Багародзіцу чытала, з (імя) костачак, жылачак, суставачак, раўматызм знімала, быстрае, гострае, калючае, ламучае і свой Святы Дух укладала [10, с. 443].

Ад ангіны

Прачытаць малітву «Отча наш» 3 разы, а потым сказаць такія словы: «На гары Алхімянскай стаіць дуб наліўчаты, пад тым дубам сышліся тры браты: заяц с поля, месяц з неба, шчука з мора. Сышліся і паелі ад крышчонай рабы Божай (імя) ангіну, боль разрушылі. Тут табе не быць, тут табе не стаць. Выйдзі на сухі ліст, дзеравянны сук. Не я прашу сама, а Маць Божая са святымі ангеламі. Выйдзі, боль, ад рабы Божай (імя) са спіны, з жывата, з пальчыкаў, з сустаўчыкаў, з нагаткоў, з нагаточкаў, з кагаточкаў, з усіх маравых абалочак. Ва імя Атца і Сына і Святога Духа. Амін» [10, с. 443–444].